

ако државни орган одбије његов захтев да се одложи извршење коначног решења организације до правоснажности одлуке суда у радном спору. За остварење те правне заштите морају да важе исти услови и за радника и за организацију. Као што организација може у управном спору да оспорава законитост решења државног органа који је нашао да је коначним решењем радне организације очигледно повређено право радника па стога наредио да се одложи његово извршење до правоснажне одлуке суда, таква могућност треба да буде пружена и раднику против решења државног органа којим одбија да нареди одлагање сматрајући да нема очигледне повреде права радника. Као што организацији није у интересу одлагање и омогућује јој се да правним средством отклони одлагање, тако је исто у интересу радника да дође до одлагања и он се не може лишити правног средства да њиме постигне одлагање. Државни орган може, под законским условима, да одложи извршење али да га не одо-одлагање и омогућује јој се да правним средствима отклони одлагање, његово решење је исто правне природе — има карактер управног акта. Не може карактер решења државног органа о одлагању зависити од начина на који је та ствар решена позитивно за радника, у ком случају би то био управни акт, или негативно за радника, у ком случају решење не би било управни акт.

Одлагање извршења коначних решења радних организација до правоснажне одлуке суда у радном спору посебан је вид правне заштите радника, одвојен и независан од судске заштите која се раднику пружа у радном спору. Заједнички је интерес и радника и организација, што захтева и законитост уопште, да надлежни државни органи, пружајући или ускраћујући ту посебну заштиту, остану строго у границама својих законских овлашћења, па зато тај њихов значајан рад мора бити у целости, а не само делимично, обухваћен судском контролом.

Љубомир Јевтић

ВРЕМЕ ОЦЕЊИВАЊА ШТЕТЕ У СЛУЧАЈУ ГУБИТКА ИЛИ ОШТЕЂЕЊА РОБЕ ПРИЛИКОМ ПРЕВОЗА

1. — Приступање питањима реализације накнаде штете настале током превоза није мање деликатан посао од утврђивања основа одговорности и обавезе накнаде у случају када до овакве штете дође. Судују при томе очекује можда још тежи посао, ако се узме у обзир да се овде штете манифестују у бројним облицима, да су у појединим врстама превоза веома изражене специфичности, да се у извесној мери још увек служимо правним правилима наших бивших трговачких закона, да се мора водити рачуна о потребама међународног саобраћаја и обавезама које за нас проистичу из међународних конвенција, да најзад доктрина, дуго заокупљена питањима основа одговорности и постојања обавезе накнаде, није пружила велику помоћ пракси у погледу оцењивања домашаја и начина испуњења ове обавезе.

Бројна су питања која судију очекују када приступи испитивању одштетног захтева: 1. — у погледу појединих облика накнаде (накнада у натури или у новцу; препуштање оштећене робе возару и потраживање њене куповне цене; извршење уговорне обавезе возара од стране другог лица на његов терет), 2. — у погледу елемената накнаде штете (позната питања уговорне одговорности: материјална и морална штета, стварна штета и изгубљена добит, утицај степена кривнице дужника при проузроковању штете, предвидљивост штете у моменту закључивања уговора), 3. — у погледу начина процењивања висине штете (време и место оцењивања, метод процене). Ниједно од ових питања судија не може заобићи. Ипак, трећа група питања показује његову улогу у правој мери: његова је делатност неопходна (одредити накнаду, то практично значи процени-ти штету) и суверена (истина, процену штете често врше саме стране уговорнице — путем уговорне казне, или то чини закон ⁽¹⁾), али уговорнице то не чине увек, а законска интервенција је, с једне стране, непотпуна, јер не покрива све облике превоза, а са друге стране недовољна, јер и тада оставља суду најважније елементе и сам метод процене на суверено поступање).

2. — Једна интересантна одлука Врховног привредног суда ⁽²⁾, која је за предмет имала накнаду штете настале у току превоза управо је покренула низ значајних питања у вези с процењивањем тако проузроковане штете.

На основу уговора о превозу са тужноцем, тужени је превезао својим камионом тужночево „special-vitrea“ стакло, али је по приспећу пошњаке у место одређења утврђено да је од укупне количине пошњаке, која је износила 82 m² стакла, оштећена количина од 51,06 m² стакла. Тужилац је тврдио да оштећено стакло за њега не представља никакву вредност, те да га стога препушта туженику, од њега тражи накнаду у новцу у висини набавне цене стакла као и трошкове увоза, амбалаже итд. Тужбени захтев је оспорен и по основу (питање које остављамо по страни) и по висини, истичући да тих 51,06 m² стакла не представљају потпуни губитак, јер се могу добрим делом искористити за уграђивање у излоге мањих димензија и слично. Суд је о томе изразио следеће мишљење:

„Овде се, дакле, поставило питање:

— да ли је у праву тужилац—наручилац превоза кад сматра да конкретна штета, чије постојање није спорно, представља потпун губитак робе, па да није дужан преузети робу већ да је основано може абандонирати — препустити туженоме да њоме слободно располаже и од овога тражити накнаду штете у висини куповне цене те робе,

— или је, пак, у праву тужени — возар кад сматра да није реч о потпуном губитку робе, већ само о делимичном оштећењу јер

(1) Законом се може унапред форфетерно одредити висина штете и висина њене накнаде (на пример, да ће у случају губитка робе њена накнада износити берзанску или тржишну цену исте врсте робе у месту и у време одашњања), али се најчешће ограничава висина накнаде на суму коју суд не може прећи ((прим.: Међународна конвенција о превозу робе железницом, од 1952. године — СИМ, чл. 31, 33. и 34.; Варшавска конвенција из 1929. о међународном транспорту ваздушним путем, чл. 22.; Бриселска конвенција о коносаману од 1924. чл. 4. и 9.; Наш закон о превозу на железницама, чл. 82. ст. 2. даје овлашћење СИВ-у да ограничи висину одштете.

(2) Решење Врховног привредног суда Сл. 1267/60 од 13. септембра 1960. Збирка суд. одлука, књ. V, св. III, бр. 467.

да роба, барем према досадашњем налазу и мишљењу вештака, има ипак неку, макар и умањену вредност, па да стога тужилац није овлашћен да робу абандонира и тражи одштету у висини пуне куповне цене, већ да је дужан преузети робу, а да у име накнаде штете може основано тражити само износ који представља умањену вредност робе.

То спорно питање није првостепени суд извео начисто, а баш то је одлучно за правилно решење ствари: за одлуку о висини накнаде штете. Тај суд је решио спор применом тзв. абандоног начела. Досудно је, наиме, тужнициу, који све стакло препушта туженоме, целу куповну цену и све трошкове.

Врховни привредни суд не усваја то становиште првостепеног суда. Ово стога што се по правним правилима о одговорности возара у друмском саобраћају, ако је реч о г у б и т к у робе (потпуном или делимичном), накнада има обрачунати по вредности робе у време и у месту у коме је била преузета на превоз. Вредност се има утврдити по тржишној цени, а ако ове нема — онда по уобичајеној вредности робе исте врсте и квалитета. Поред тога, трошкови превоза, царине и други трошкови у вези са превозом робе имају се накнадити потпуно у случају потпуног губитка, а у случају делимичног губитка имају се накнадити у односу према величини губитка. Ако је реч, међутим, о о ш т е ћ е њ у (потпуном или делимичном), има се накнадити износ који представља умањење вредности робе, обрачунат према тржишној односно уобичајеној вредности робе и увећан за трошкове превоза итд. као у претходној реченици, али све то с тим да накнада не може прећи: а) износ платив у случају потпуног губитка ако је оштећена цела пошиљка, б) износ платив у случају делимичног губитка ако је оштећен само део пошиљке."

3. — Задржаћемо се на питању времена обрачунавања накнаде о коме је суд заузео став.

Висина проузроковане штете може остати непромењена и у том случају питање момента њеног процењивања нема утицаја на висину накнаде. Неће бити тако када се величина штете током времена мења. Тада — и то је много чешћи случај — на висину накнаде утицаће у знатној мери и време када се величина штете процењује. Да видимо ближе када се све штета може оцењивати и до каквих све промена у њеном износу може доћи.

У обзир могу доћи неколико момената:

Најпре, висина штете се може процењивати према стању у време када је учињена кривица одговорног лица — уколико оно, разуме се, не коинцидира са моментом реализовања штете. Овај начин није нигде прихваћен, јер је очигледно да се штета не може процењивати у моменту када још није ни настала.

Али, ако се висина штете не може процењивати пре дана њеног настајања, ништа не смета да се томе приступи у моменту када је настала. Код уговорне одговорности то је моменат када је дужник прекршио своју обавезу извршења уговорне престације: дан доспелости извршења обавезе, или дан пријема обавештења дужника да неће испунити своју обавезу. У уговору о превезу то ће бити моменат истека рока предаје превезене робе примаоцу.

Међутим, почев од дана када је штета настала може доћи до даљих промена у погледу њене висине, па се поставља питање оправданости вршења њене процене на дан подношења одштетног захтева, или још и даље, на дан доношења судске одлуке о накнади.

Најзад, може се догодити да сам оштећени, не чекајући судску одлуку, приступи накнади штете (сам изврши оправку оштећене ствари, повери другом лицу извршење неиспуњене дужникове обавезе...), па се за време процене може узети дан када је ова накнада извршена.

Промене у висини штете могу настати из две врсте узрока:

До промене може доћи у елементима саме штете (*variations intrinsèques*). Оне се огледају у погоршању или побољшању стања оштећеног лица или ствари (побољшање здравља повређеног, даље оштећење предате ствари итд.) и имају утицаја на обавезу накнаде само у случају када су у узрочној вези са првобитним оштећењем, то јест, када се јављају као даља последица понашања (кривице) дужника.

На други начин до промена долази у случају када елементи штете остају непромењени, али се мења њен новчани израз, тј. мења се висина суме новца која је потребна да се штета накнади (*variations extrinsèques*). До овога долази услед скока (најчешће) или пада цена на тржишту или до промена куповне моћи новца (3).

Разумљиво је стога да су сасвим различити интереси повериоца и дужника накнаде штете у погледу момента када се штета има процењивати. Ако је реч о скоку цена, дужнику ће више одговарати накнада према вредности на дан доспелости обавезе (или, још боље, на дан закључивања уговора); повериоцу, на против, одговараће накнада према вредности на дан суђења. У случају пада цена биће обрнуто.

4. — Сукоб интереса страна уговорница је изразит, те је законодавац многих земаља посветио пажњу начину његовог решавања. Наш Закон о превозу на железницама (пречишћен текст), од 7. XII 1965, у члану 82. прописује:

„(1) Ако је железница обавезна да плати имаоцу права одште-ту за потпун или делимичан губитак робе, вредност робе се рачуна по тржишној цени, а ако је цена одређена — по одређеној цени. Цена се одређује по месту и времену пријема робе на превоз.

(8) Кад се при израчунавању одштете прерачунавају износи страних валута, то прерачунавање врши се по дневном курсу који важи у времену и месту плаћања одштете.”

Истоветне одредбе налазе се и у чл. 31. § 1. и 2. Међународне конвенције о превозу робе железницом (СІМ), и у чл. 23. ст. 1. Конвенције о уговору за међународни превоз робе друмом (СМР), Женева, 1955. — То практично значи, бар за железнички саобраћај, где је уговор о превозу реалан, да се штета процењује у моменту закључивања уговора. Другачије је било предвиђено у нашим бившим трговачким законима (чија правна правила у појединим врстама превоза и данас могу доћи до при-

(3) Питање се не поставља када је већ утврђена обавеза на плаћање одређене суме новца који има законски тежај у месту плаћања — у том случају се не може избећи номиналистички принцип. Међутим, питање је новове од значаја када се врши прерачунавање износа страних валута — где се, опет, са друге стране, може поставити питање клаузуле ефикативности и златне клаузуле.

мене). Тако § 399. Трговачког закона од 1875. (Законски чланак XXXVII) и § 412. босанско-херцеговачког Трговачког закона од 1833. прописује:

„... Примјерно тому дужан је возар у случају губитка робе накнадити обичну трговачку вриједност, коју је роба исте врсти и каквоће имала у мјесту опредељења у час, када би се имала обавити изручба; насупрот се у случају оштећења робе имаде накнадити диференција, која опстоји међу продајном цијеном оштећене робе и уредном трговачком вриједности, коју би иста роба без оштећења имала била у мјесту и у час изручбе...”.

И у савременом упоредном законодавству различито је регулисано ово питање: Грађански законик Чехословачке СР од 1964. године у § 317. обавезује превозиоца да у случају губитка или уништења пошњаке накнади цену коју је изгубљена ствар имала у време када је била преузета на превоз, док, насупрот томе, један други закон исте земље — Законик међународне трговине ЧСР од 1963. у § 561. утврђује обавезу превозиоца да у случају нестанка или уништења пошњаке накнади текућу цену коју би пошњака имала у месту опредељења у време када је имала бити предата. Италијански Грађански законик од 1942. у чл. 1696. захтева да се штета која проистиче из губитка или оштећења обрачунава према цени превезене ствари у месту и у време предаје. Исто решење садржи и јапански Трговачки законик (последњи амандман 1951.) у чл. 580, с тим што за случај закашњења пошњаке упозорава на нужне модификације овог правила.

5. — Такође и само летимичан преглед стране судске праксе показује неуједначеност у погледу времена оцењивања штете.

У француској судској пракси, после дужег периода колебања, почев од 1943, готово једнодушно је прихваћен став да „одштета којом се има накнадити штета треба да буде изражена према вредности штете на дан суђења или доношења пресуде којом се утврђује потраживање накнаде оштећеног лица” (Cour de cass., 15. juillet 1943, Sem. juridique, 1943. II. 2500). Једино у превозу робе железницом примењује се другачије решење (према конвенцији СИМ), али као изразити изузетак. — Белгијски Касациони суд прихвата проценјивање штете на дан пресуде (Cass. belge, 7. févr. 1946, Rev. gén. ass. et resp., 1947, 4091.). — У енглеском праву штета се проценује на дан кривице (Philips v. Ward, 1956, 1. W. L. R. 471) или у моменту штете. — Америчка јурисдикција полази од истог правила, али више води рачуна о губитку вредности новца (v. Harper and James, The Law of Torts, II, 25. 11 — према: Mazeaud—Tunc: Traité de la resp. civile, V éd., t. III, p. 567—8.)

6. — Када је реч о правној науци, може се рећи (и то је нарочито карактеристично за француске писце) да је највише наклоњена решењу по коме штету треба ценити у време доношења судске одлуке.

Основни аргументи у прилог овог схватања полазе од принципа интегралне накнаде штете оштећеном лицу. Када суд доноси пресуду, он треба да досуди износ којим оштећени сам може да изврши репарацију штете. То је сума новца потребна у том моменту, јер управо тада оштећени може да приступи накнади. То је уосталом, каже се, исто као када

би суд досудно накнаду у натурн — оштећени би добио еквивалент изгубљене вредности у том моменту. Вредност штете у моменту њеног настанка само је пролазна вредност која сада не представља очекивани еквивалент.

Истицано је, насупрот овоме, да промене вредности оштећења нису у узрочној вези са понашањем дужника, затим, да је требало да оштећени сам приступи накнади штете чим је она настала, као и да се изложеним решењем врећа један од основних принципа накнаде штете код уговорне одговорности — принцип предвидљивости штете у моменту закључења уговора.

Сви ови аргументи су одбачени.

Рећи да повећање штете од момента њеног настанка има узрок у повећању цена или паду вредности новца, а не у кривници дужника, значи помешати појам штете и појам њене вредности. Од момента настанка штета се није променила; она је остала иста, њени унутрашњи елементи се нису променили. Променила се само њена вредност, њен новчани израз.

Аргументат да је оштећени сам требало да изврши накнаду лако је окренут против става у чију је корист истакнут. Обавеза накнаде терети само дужника—штетника — он је тај који треба одмах да приступи накнади. До повећања висине штете дошло је после његовог закашњења да изврши своју обавезу — насупрот којој стоји право оштећеног из истог односа. Оштећени је вршио своје право чекајући да дужник испуни своју обавезу.

Код уговорне одговорности правило је — уколико се не ради о намери или грубој непажњи дужника — да се накнада дугује само за ону штету која се могла предвидети у моменту закључивања уговора. Али то правило овде нема утицаја на усвојено решење. Дошло је само до промене вредности штете, а сама штета, која се састоји у губитку или оштећењу ствари, остала је иста — онако како се и могла предвидети. Захтев предвидљивости се односи на елементе накнаде, а не на начин на који се она има проценити. Једно је природа штете, а друго њен новчани израз.

Међутим, многи постављају питање да ли је чак и промена цена у наше време елемент који се није могао предвидети ⁽⁴⁾. Изражава се сумња у то, нарочито ако је уговор закључен у време нестабилности новца, мада по некима, бар правно, и тад треба узети да постоји непредвидљивост скока цена, јер је недозвољено сумњати у стабилност домаће валуте ⁽⁵⁾. Истиче се, даље, да је обавеза дужника у случају неизвршења уговора више обавеза вредности (*Wirtschaft, dette de valeur*) него обвеза суме новца (*Geldschuld, dette de monnaie*), што јој даје еластичност да избегне примену номиналистичког принципа. Она се, наиме, не састоји у обавези давања одређене количине новчаних јединица, него у обвези чињења, која се односи на вредност и састоји се у обезбеђивању променљиве количине новчаних јединица потребних да се у датом моменту накнади та вредност. Поверлици треба обезбедити одређени резултат без обзира на цену.

(4) J. Carbonnier, *Droit civil*, T. II, 1959, p. 536; Mazeaud—Tunc, *op. cit.* n. 2420—15.

(5) J. Carbonnier, *op. cit.*, *loc. cit.*

Одступање које се чини када оштећени сам приступи накнади пре суђења, сматра се да није у нескладу са конструкцијом изложеног система. У овом случају штета се процењује према стању на дан извршења накнаде, или на дан када је дужник понудио да изврши накнаду (чак и ако је та понуда била одбијена). Јер, у ствари тада је дошло до промене природе штете од стране повериоца њене накнаде: уместо губитка или оштећења ствари дошло је до губитка суме новца која је утрошена на накнаду. Од тог момента више није значајно што може доћи и до промене вредности те суме новца услед, на пример, пада куповне моћи новца ⁽⁶⁾.

Најзад, у случају пада цена прихвата се решење по коме дужник дугује само вредност на дан суђења, али, ако се ради о ствари која је била намењена да се даље прода, онда дугује и вишак штете до кога је дошло изгубљеном шансом да се ова продаја оствари по цени која је била уговорена, и до чијег је пада касније дошло. Неки писци овде изражавају резерве у погледу велике арбитражности суда у оцени могућности повериоца да ствари скупе прода (Mazeaud—Gunc, *op. cit.* p. 577).

7. — Упркос чињеници да ниједан од напред наведених законских текстова, а поготову међународне конвенције о превозу робе (што је за нас као њихове потписнике посебно важно), не усваја време доношења судске пресуде као меродавно за процењивање висине штете, мишљења смо да је такво решење најприхватљивије и да су изложени аргументи доктрине којима се оно брани добро засновани. Основни циљ обештећења је постизање интегралне накнаде проузроковане штете. Он се најбоље може постићи ако се обезбеди еквивалент у моменту када се та накнада врши. Нема сумње да ће се то имати у виду приликом доношења наших будућих законских прописа којима ће се материја превоза интегрално обухватити, а у прописима о накнади штете код уговорне одговорности можда и шире. (Друго је питање што се у појединим врстама превоза могу оставити специфична решења.)

8. — На крају, две примедбе. Не мање од питања времена процењивања висине штете, значајно је и питање места у коме се врши ова процена. Утолико пре што и многи законски текстови упућују на процену штете према тржишним или берзанским ценама, или ценама уобичајеним у одређеном месту. Са становишта оштећеног изгледа оправдано да се штета процењује према вредности коју има у месту одређења (испоруке превезене робе). Ово стога што је то место најближе повериоцу и што је највероватније да ће у том месту вршити накнаду.

У цитираној пресуди Врховног привредног суда поменуто је питање абандонирања робе, тј. препуштања оштећене робе возару да њоме слободно располаже — заузврат, возару се ставља на терет накнада штете у висини куповне цене те робе. Приступање питању овог облика накнаде штете, на жалост, превазилазило би оквире овог прилога. Ипак, решимо само то да је овде најзначајније питање оправданости одбијања пријема робе и њеног препуштања возару: импликације се односе на сношење

(6) На став италијанске јурисдикције да је овом трансформацијом извршена у ствари новација, неки аутори су реаговали тврдећи да је позивање на новацију нетачно, јер новација захтева учешће оба субјекта облигационог односа, повериоца и дужника, а овде је до супституције предмета дуга дошло на иницијативу самог повериоца — оштећеног. — M. P. Rescigno, *L'évaluation du dommage*, Luxembourg, 1959.

трошкова чувања препуштене робе, као и губитка у цени приликом судске продаје исте. Већина законских прописа не предвиђа овај институт, неки га, на посредан начин, чак и искључују (чл. 32. конвенције СИМ, § 503. ст. 2. Грађанског законика Мађарске НР од 1959: „У случају оштећења пошњике превозилац је дужан по своме избору или да накнади смањење вредности или да отклони оштећење”), што ипак не значи да је потпуно непознат (Грађански законик РСФСР од 1964. године, у чл. 383, ст. 2.: „Ако се услед оштећења за које је одговорна организација за аутомобилски транспорт (чл. 382) квалитет терета или пртљага промени у толикој мери да се он не може употребити у сврхе за које је намењен, прималац терета односно пртљага има право да одбије да га прими и да тражи накнаду за његову пропаст”).

Др Предраг Шулетић

ОДРЕЂИВАЊЕ НАСЛЕДНИКА У ТЕСТАМЕНТУ*

Тестатор је завештао имовину оном свом детету које га буде доцувало до краја живота. После његове смрти избио је спор поводом наслеђивања. Првостепени суд и Врховни суд Србије нашли су да у тестаменту наследник није одређен и да не може бити условног постављања наследника, па су оставиоачевом писмену оспорили карактер тестаментa. С тим у вези у образложењу своје одлуке Врховни суд Србије каже:

„Из одредбе члана 84. Закона о наслеђивању произилази да одређивање наследника у тестаменту мора да буде безусловно и несумњиво, тако да се о његовој личности не може постављати питање. Писмено о коме је реч тај услов не испуњава, јер оставилац своју имовину завештава свом детету „било мушком било женском” које га дочува. Разумљиво је да оваква одредба није опредељена у погледу личности наследника, јер може изазвати спор о томе ко је од деце тестаторове овога дочувао. Другим речима, не може бити условно постављење наследника у том смислу да наследник буде ма које лице или особа из одређеног круга лица које испуни услове из тестаментa, већ да би тестамент имао услове за пуноважност у смислу члана 84. Закона о наслеђивању, наследник мора да буде индивидуално одређено лице, па ако тестатор жели да наступање наслеђивања по тестаменту стави у зависност од наступања неког услова или извршења неке обавезе да то у тестамент унесе као ограничење односно захтев за реализацију тестаментa.

Како спорно писмено, према изложеном, није одређено у погледу личности наследника, правилно је првостепени суд нашао да оно нема карактер тестаментa.” (Пресуда Врховног суда Србије Гж. 3101/63. од 14. новембра 1963. године).

За решење овог правног случаја као основно питање поставља се: Мора ли тестаментални наследник да буде тачно одређен, или могу бити одређене околности према којима се он може одредити и коме се од овако одређених наследника могу постављати услови у вези са наслеђивањем.

* Семинарски рад на III степену грађанскоправног смера Правног факултета у Београду, обрађен код проф. др Михаила Константиновића.